

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ**

**OSMANLI TÜRKÇESİ - IV
DERS NOTLARI**

2006-2007 Bahar
2. Sınıf - 2. Dönem

İsa SARI
www.isa-sari.com

FARŞÇA

Osmanlı Türkçesinde yer alan Farsça kelimeler daha çok isim soyludur. Farsçanın çekimli fiilleri Osmanlı Türkçesinde kullanılmamıştır. Farsçanın Osmanlı Türkçesinde yer alan en belirgin unsuru izâfet yani tamlamalardır.

İsimler

Farsçada isimler çeşitli yönlerden gruplandırılır. Özel isim, cins isim; madde ismi, mana ismi; yalın isi, bileşik isim vs.

Osmanlı Türkçesi döneminde sık kullanılan Fars kökenli kelimeler şunlardır:¹

âb	: su
âbâd	: mamur
âfitâb	: güneş
âgûş	: kucak
âhen	: demir
ahter	: yıldız
âsân	: kolay
âsitân	: köşk
âşikâr	: belli
âşiyân	: yuva
ayag	: kadeh
âyîn	: usul
âzâd	: özgür
âzer	: ateş
bâd	: rüzgar
bâl	: kol, kanat
bâlâ	: yüce, yüksek
bâr	: meyve
bârân	: yağmur
bâru	: kale burcu
bâzû	: pazi
bed	: kötü

¹ Transkripsiyon sistemi:

â: آ

ḥ: ح

ḥ: ح

ş: ص

ş: ث

ṭ: ط

ḳ: ق

ġ: غ

ẓ: ظ

ẓ: ذ

behişt	: cennet
berf	: kar
berg	: yaprak
beyâbân	: çöl
bister	: yastık
bisyâr	: bol
bürehne	: çıplak
câm	: kadeh
câme	: elbise
cây - câ	: yer
cûy - cû	: nehir
cüdâ	: ayrı
çâker	: köle
çelîpâ	: haç
dâmen	: etek
dem	: nefes, kan, şarap
dehân	: ağız
dendân	: diş
derûn	: iç
dest	: el
deşt	: çöl
dîde	: göz
duhter	: kız
dûzeḥ	: cehennem
düird	: tortu
ebr	: bulut
ebrû	: kaş
endûh	: üzüntü
engüşt	: parmak
esb	: at
eşk	: gözyaşı
ferdâ	: yarın
firâvân	: bol
germ	: sıcak
gûş	: kulak
gûşe	: köşe
ḥâb	: uyku
ḥadeng	: ok
ḥâk	: toprak
ḥâme	: kalem
hezâr	: bülbül
hired	: akıl
ḥûb	: güzel
ḥurşîd	: güneş
ḥûş	: akıl
kebûter	: güvercin
kilk	: kalem

kûh - kûh	: dađ
künc	: köşe
lâne	: yuva
leb	: dudak
leşker	: asker
mâ	: su
mâder	: anne
mâhî	: balık
men	: ben
meniş	: tarz, huy
merd	: insan
mest	: sarhoş
mîve	: meyve
miyân	: bel
mûr	: karınca
murğ	: yumurta
mûy - mû	: saç, kıl
müdâm	: sürekli, şarap
müjgân	: kirpik
nâme	: mektup
nâzük	: nazik
nemek	: tuz
nigâr	: sevgili
nihâl	: fidan
pâ - pây	: ayak
penbe	: pamuk
pend	: nasihat
per	: kanat
peyâm	: haber getiren
peymâne	: kadeh
pîl	: fil
pinhân	: gizli
pîrâhen	: gömlek
piyâde	: piyon
piyâz	: soğan
pür	: dolu
püser	: çocuk
püşt	: arka, sırt
râh - reh	: yol
rağş	: at
râst	: doğru
renc	: eziyet
rezm	: savaş
sâye	: gölge, dantel
sebz	: yeşil
sefid	: beyaz
seg	: köpek
seng	: taş

sitem	: işkence
sürüş	: melek
şâm	: gece
şeb	: gece
şehd	: bal
şemşîr	: kılıç
şerm	: utan-
şikâr	: av
şimşâd	: ağaç
şîr	: aslan, sür
şîrîn	: tatlı
tâbân	: parlak
tehî	: boş
telh	: acı
tîg	: kılıç
tîr	: ok
tîz	: keskinlik
türş	: acı, ekşi
üstâd	: hoca

FARŞA DİLBİLGİSİ

a. Kelimelerin başına gelen edatlar

Edat	Fonksiyonu	Örnekler
nâ-	Olumsuzluk anlamı verir.	nâ-mevcûd (mevcut olmayan) nâ-ehl (ehliyetsiz, ehl olmayan) nâ-müsâ'id (müsait olmayan)
bî-	Olumsuzluk anlamı verir.	bî-dil (gönülsüz) bî-günâh (günahsız) bî-minnet (iyiliksiz)
ez-	1. -dan, -den (ayrılma) durumunu ifade eder. 2. "İle" anlamında kullanılır.	ez-cümle (cümleden) ez-Tahrân (Tahrân'dan) ez-kaza (beladan)
der-	1. -da, -de (bulunma) durumunu ifade eder. 2. "İçinde" anlamında kullanılır. 3. "Hakkında" anlamında kullanılır.	der-şehr (şehirde) der-şîr-i 'Acem (İran şiiri hakkında) der-saadet (mutlulukta)
ender-	1. Bulunma durumunu ifade eder. 2. "İçinde" anlamına da gelir.	ender cihân (dünya içinde dünya) ender behişt (cennet içinde cennet) ender seray-ı 'aşk (aşkın sarayında)
ber-	"Üzere", "üzerine" anlamlarına gelir.	ber-düş (omuzda, omuz üzerine) ber-pâ (ayak üzerine/üzerinde) ber-karâr (karar üzere)
bâ-	"İle" durumunu bildirir.	bâ-haber (haberle) bâ-zevk (zevkle) bâ-peder (babayla)
be-	1. -a, -e (yönelme) durumunu ifade eder. 2. "ile" ve "içinde" anlamlarında kullanılır. 3. "tâ" edatıyla birlikte "kadar" anlamı verir.	be-mescid (mescide) tâ-be-Şâm (Şam'a kadar) tâ-be-Türkiyye (Türkiye'ye kadar)

b. Kelimelerin sonuna gelen edatlar

-râ	1. -ı, -i (belirtme) durumunu ifade eder. 2. Sebep bildirir	hâne-râ (evi) merd-râ (kişiyi) mâder-râ (anneyi)
-â	Ünlem edatıdır.	Nedîmâ şehâ Bâkiyâ

c. Kelimelerin sonuna gelen yapım ekleri

-âl	İsimden isim yapar.	çeng - çengâl (çalıcı) dümb - dümbâl
-ân	İsimden isim yapar. Çoğul yapar [?]	cân - cânân (canlar) devr - devrân (devirler) zen - zenân (kadınlar)
-â	Sıfattan isim yapar.	germ - germâ (sıcak - sıcaklık) dîrâz - dîrâzâ (uzun - uzunluk) pehn - pehnâ (geniş - genişlik)
-âne	Sıfat ve zarf yapar.	şâh - şâhâne (şah gibi) 'âkıl - 'âkîlâne (akıllı gibi) câhil - câhilâne (cahil gibi)
-bâr	Yer isimi yapar.	cûy - cûy-bâr (nehir - nehir kenarı) rûd - rûd-bâr (ırmak - ırmak kenarı)
-bân	Meslek bildiren isimler yapar.	pâsbân (nöbetçi) nigehbân (bekçi) merzbân (muhafız)
-(î)çe	Küçültme anlamı verir.	bâgçe (küçük bağ) lügatçe (kitapçık) derîçe (küçük kapı)
-dân	Araç-gereç isimleri yapar.	şem'dân (mumluk) gülâbdân (gülsuyu kabı) kalemdân (kalemlik)

-zâr	Yer ismi yapar.	çemenzâr (yeşillik, çayır) gülzâr (gül bahçesi) harâbezâr (virane, yıkıntı yer)
-sâ, -âsâ	Benzerlik bildirir.	anbersâ (güzel kokulu gibi) semensâ (yâsemin gibi)
-istân	Yer ismi yapar.	Türkistân Hindüstân gülistân
-sâr	Yer ismi yapar.	kûhsâr (çok dağlık yer) sengsar (taşlık yer) şâhsâr (koruluk)
-şen	Yer ismi yapar.	gülşen (gül bahçesi, güllük)
-fâm	Renk bildirir.	gülfâm (gül renkli) semenfâm (yâsemin renkli) siyehfâm (siyah renkli)
-kâr -gâr -ger	Yapıcı/edici anlamında isim ve sıfat yapar.	günâhkâr (günah işleyen/yapan) ziyânkâr (zarar-zıyan veren) zergar (altın işleyen, kuyumcu)
-gede	Yer bildiren isim yapar.	meygede (Şarap sunulan yer) âteşgede (Mecûsî mabedi) bütgede (kilise)
-gîn	İsimden sıfat yapar.	hışmgîn (öfkeli) gamgîn (gamlı) şermgîn (utangaç)
-mend	İsimden sıfat yapar ve gn. -lı, -li ekini karşılar.	derdmend (dertli) hıredmend (akıllı) danişmend (bilgili)
-nâk	-mend eki gibidir.	derdnâk (dertli) sûznâk (yakıcı) kedernâk (kederli)
-vâr -ver	Yine -lı -li ekini karşılar.	ümmîdvâr (ümitli) nâmver (namlı)
-vâr	"Gibi" anlamıyla benzetme yapar.	şîrvâr (aslan gibi) perîvâr (peri gibi) hezârvâr (bülbül gibi)
-ûr	İsimden isim ve sıfat yapar.	rencûr (sıkıntılı) gencûr (zengin) müzdûr (karşılıklı)
-veş	Benzerlik ifade eder "gibi" anlamı verir.	mehveş (ay gibi) deryâveş (deniz gibi) mâhîveş (balık gibi)
-vend	Sıfat yapar ve "gibi" anlamı verir.	hudâvend (hâkim) pûlâdvend (çelik gibi)
-yâr	Sıfat yapar.	hûşyâr (uyanık, zeki) bahtyâr (uğurlu) şehriyâr (en iktidarlı)
-î	1. Soyut isimler yapar 2. Ülkeye, millete ait isimler yapar. 3. Meslek bildiren isimler yapar.	hestî (varlık, mevcudiyet) Türkî (Türk'e ait) çengî (dansöz)

Farsça Sıfat Tamlaması (Terkib-i Tavsîfi)

1. Tamlamalarda kesrenin kaldırılmasıyla oluşturulanlar:

- mah-i ruhsar > mah-ruhsar (Ay yüzlü)
- dil-i siyâh > dil-siyâh (Kara gönül)
- sâhib-i di > sâhib-dil (Gönül ehli)

2. Tamlamalarda kesrenin atılmasından sonra, tamlananla tamlayanın (muzâfla muzâfun ileyhin) yer değiştirilmesiyle oluşturulanlar:

- pençe-i şîr > şîr-pençe (Aslan pençeli)
- ebrû-yı kemân > kemân-ebri (Yay gibi kaş)
- bûy-ı semen > semen-bûy (Yasemin kokulu)

3. Bir isimden sonra ism-i fâ'il getirilerek oluşturulanlar:

- sûtten "yak-": (/h/ - /z/ değişimi)
 - sûz : Emir hali (çekimli hal) "yak"
 - sûzem : Ş.Z.H. "yakıyorum" (-m T.1.Ş.E.)
 - sûzân : Sıfat "yakan"
 - sûzende : Sıfat "yakıcı"
 - dil-sûz : "Gönül yakan"

- pûşiden "ört-"
 - ser-pûş : "örten"
 - puşu : "örtü"